

етносу щодо усієї палітри цієї позитивної емоції, що поєднує щастя, задоволення, сміх та ін., найбільше виявляє серце людини, людина відчуває радість усім своїм тілом, а також „виходить” із нього і підноситься до небес і природних висот, вступає у гармонію з природою. Це стає основою для творення метафоричних образів. Повсякденні вияви радості (сміху) глибоко пов'язані з народним етикетом, саме при їхньому відображенні у чеських фраземах з'являється багато національно-специфічних асоціацій, що зосереджуються на лексемах – назвах предметів, тварин, а також власних назвах.

Дослідження цієї фразеосемантичної групи дає змогу окреслити головні моменти вербалізації великого позитивно-оцінного поля емоцій та виокремити коло понять та образів, що творять неповторну емоційну сферу чеського етносу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кушнір І. Загальне і національно-специфічне у фразеології емоцій // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2008. – Вип. 3. – С. 203-210; 2. Лобур Н. До характеристики зооморфізмів (на матеріалах української та чеської мов) // Проблеми слов'янознавства. – 1999. – Вип. 50. – С. 102-106; 3. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологія української мови: Навч. посіб. – К., 2007; 4. Фразеологічний словник української мови / Уклад. В.М. Білоноженко та ін. – К., 1999; 5. Шамаєва Ю.Ю. Когнітивна структура концепту „радість” (на матеріалі англійської мови): Автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Харків, 2004; 6. Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy slovesné. – Т.1. – Praha, 1984; Slovník české frazeologie a idiomatiky. Výrazy neslovesné. – Т.2. – Praha, 1988; Slovník české frazeologie a idiomatiky. Přirovnání. – Praha, 1983; Zaoralek J. Lidová rčení. – Praha, 1963; Český národní korpus.

Стеблина-Рудякова Л.М. (Київ, Україна)

Тематичний словник сербської мови О. Бодяньського

У статті описується перший східнослов'янський тематичний словник сербської мови в контексті розвитку славістики, сербської лексикографії та постановки викладання сербської мови

Ключові слова: славістика, идеографія, мовна картина світу, сербістика, тематичний словник.

В статье описывается первый восточнославянский тематический словарь сербского языка в контексте развития славистики, сербской лексикографии и постановки преподавания сербского языка.

Ключевые слова: славистика, идеография, языковая картина мира, сербистика, тематический словарь.

The text presents the first East Slavonic thematic dictionary of Serbian language and aspect of development of Slavonic studies, Serbian lexicography and organization of teaching the Serbian language.

Key words: Slavonic studies, ideography, linguistic view of the world, Serbian studies, thematic dictionary.

Представники сучасного слов'язознавства шанують О. Бодяньського (1808–1877) як людину, з іменем якої пов'язане започаткування викладання живих слов'янських мов, літератур та історії слов'янських народів в університетському середовищі, знайомство східнослов'янського суспільства з культурами західних і південних слов'ян та з досягненнями більш розвиненої на той час західнослов'янської слов'язознавчої науки. Українець за походженням, випускник Московського університету, він у 1837 році був відряджений за кордон на два роки для вивчення історії і літератур слов'янських народів у Австрії, Туреччині, Італії, Німеччині та Пруссії [1, 38]. У поїздку О. Бодяньський вирушив з готовим планом роботи, за яким головним завданням для себе вважав вивчення до дрібниць чеської, лужицької, моравської і словацької, сербської, словенської і, нарешті, древньослов'янської мов, також новітньої історії слов'ян, палеографії, історії слов'янських літератур, слов'янської нумізматики. Основну ж увагу вирішив зосередити на практичному оволодінні слов'янськими мовами. Так, у листі М. Погодіну з Праги, 20 грудня 1837 р. після вищезгаданого плану поїздки він писав: "Я не повернусь до Вас без того, щоб не говорити всіма теперішніми слов'янськими мовами: це необхідно для живого і плідного знання слов'янщини, інакше все буде мертвим, переповненим перешкодами, непорозуміннями, сумнівами... Теорію я перевірю на практиці" [2, 9]. За планом відрядження О. Бодяньського, після Праги, поїздки по Моравії, Угорщині, перебування у Відні відкрилися перед ним три шляхи: до Словаків і Руснаків (у північно-західну Угорщину), до Сербів і Булгарів (у південну Угорщину, Мілошеву Сербію і Болгарію), і нарешті до Словінців, Далматів і Дубровчан, а потім до Італії [3, 114].

Інтерес до слов'янства сформувався у східнослов'янських наукових колах в атмосфері романтичного піднесення перших десятиліть XIX ст., коли в багатьох слов'янських землях в центрі уваги культурної громадськості опинився народ, його історія, національна самобутність, а шляхи розвитку літературних мов вели до реформування на народній основі. Сербська розмовна народна мова в цей час була фактично невідома російському науковому загалу, незважаючи на духовну близькість народів, роботу російських та українських вчителів у сербських школах, навіть тривалий період функціонування російської редакції старослов'янської мови в ролі сербської літературної. Так, вчитель О. Бодяньського у Московському університеті М. Каченовський, котрий "жадібно збирав звістки про слов'ян і слов'янські літератури", писав 1817 р. у "Віснику Європи" щодо лексики "Німецького і сербського словника на потребу сербського народу в Корол. державах" (1790–1791): "ця мова, для нас малозрозуміла або й зовсім незрозуміла, – нинішня народнорозмовна сербська. Вона не очищена, не оброблена, не має своєї літератури" [4, 80]. Приблизно в цей же час у сербів Вук Караджич починає боротьбу за впровадження літературної сербської мови на народній основі – виходять

друком його книжки – "Пјеснарица" (1814) та "Рјечник" (1818), де він описав граматику, зібрав основну лексику народної мови і сформулював положення літературномовної реформи. Такий революційний поворот не міг не посилити інтерес до сербської мови і культури.

Про особливу роль мови у перспективі слов'янознавчих досліджень і значення, якого надавав їй О. Бодяньський, свідчить цитата з його першої лекції в Московському університеті: мова – це "шире нелицемерне відображення народу з усім його наявним майном" [5, 20]. Таке емоційне тлумачення випередило появу на межі XIX – XX ст. терміну "картина світу", що з часом перетворився на універсальну категорію природничих і гуманітарних наук, та виокремлення з неї пізніше "мовної картини світу", активна розробка якої почалася в другій половині XX ст. разом із тезаурусним вивченням лексики [6, 365; 7, 70–78]. В сучасній лінгвістиці під "мовною картиною світу" розуміють сукупність знань людини про світ, яка відображає національну картину світу і може бути виявлена в мовних одиницях різних рівнів [7, 72]. Така сукупність знань представлена у вигляді тезаурусів – словників із понятійною диференціацією лексикону за певними тематичними групами (синонімічні терміни – ідеографічні, тематичні, аналогічні словники) [6, 598].

На час появи О. Бодяньського як науковця-славіста в Європі вже існував певний досвід створення перекладних тематичних словників, про потребу ідеографічного опису рідної мови писав його сучасник російський лінгвіст І. Гульянов (6, с.599), хоча якісно новий період у лексикографії започаткував пізніше П. Роже словником англійських слів і висловів (1852 р.). В історії сербської лексикографії також вже були тематичні словники, створені для потреб вивчення іноземних мов сербською молоддю. Так, словник до "Латинського букваря" Захарія Орфелина з 1766 року складається з 16 тематичних груп (I. Про небесних. II. Про елементи. III. Про час. IV. Про тварин. V. Про птахів. VI. Про риб. VII. Про трави та інші рослини та плоди. VIII. Про людину, та ін.) (*переклад наш, Л.С.*) [4, 14–15], "Малий словник" у складі навчального посібника з німецької мови Сави Лазаревича (1774) – з 37 розділів ("Про божество і речі, які стосуються божої служби", "Про рік і пори року", "Про чоловічий одяг, плаття", "Про людину та її члени" та ін.) (*переклад наш, Л.С.*) [4, 64–65], "Словник італійсько-іллрійський" в складі "Граматики італійської для вжитку іллрійської молоді" автора В. Лустини (1794) – 61 розділ [4, 108], словник в "Угорській граматиці..." Г. Саллера – 13 груп [4, 118]. Хоча основний корпус цих словників складала слов'яносербська лексика, дослідники визначають і значну кількість одиниць тогочасної розмовної і народної мови [4].

В наукових джерелах є відомості про те, що О. Бодяньський ще семінаристом знав сербську і польську, в ті ж часи потрапили йому до рук сербські пісні, зібрані і видані Вуком Караджичем [5, 412], по яких він вчив мову. Перевірений на практиці, такий же підхід до вивчення живої сербської мови на матеріалі народних пісень з граматичними поясненнями він

запровадив і у Московському університеті після повернення з відрядження на посаді завідувача кафедри історії і літератури слов'янських нарід.

Особисто з живими мовами сербів і хорватів О. Бодяньський зустрівся під час перебування у їх землях протягом 1839–1840 рр., коли і почав збирати лексику, більша частина якої впорядкована ним у неопублікований словник, що зберігається нині у особистому архіві О. Бодяньського під № 205 фонду 99 відділу рукописів Інституту літератури ім.Т.Г. Шевченка НАН України [1, 40–41]. Рукописний російсько-сербсько-німецький словник, без назви, укладений за позначкою автора 1839 року у Пешті за ідеграфічним принципом. Всього виділено 33 тематичні групи, лексичний матеріал у них, переважно іменники, подається трьома колонками: російські слова, сербські та німецькі відповідники, граматичних приміток немає. Після переліку одиниць всіх тематичних груп йде детальний поділ прислівників, прийменників, сполучників, вигуків за значенням. Далі – під назвою "Особенные хорватские наречия", – прислівники, так само поділені на групи, а розрізнені слова, прислів'я, окремі вислови подаються суцільним списком.

Оскільки азбука сербської мови на той час перебувала в стадії реформування, орфографія сербського тексту тогочасна російська, "р" складотворне послідовно передається сполученням "ер"; слова із старим голосним "ять" пишуться в більшості випадків через таку ж літеру, а не через його сербські заміни "е" та "је"; в кінці слова на приголосний, як правило, стоїть "ъ"; сербський "ј" фіксується як "й", а в сполученні з голосними – "я", "ю", "е" ("Мати Божа", "ютро"). Специфічні звуки "ћ" та "ђ" передаються як "т" і "д" в комбінації з "я", "ю", "е", "и", "ь", а перший іноді ще й спеціальною графемою "ћ" в сполученні з голосними, приголосний "џ" – через "дж".

Матеріали "Словника" – список тематичних груп та лексичне наповнення кількох з них подаємо згідно правил сучасного сербського правопису за Словником сербохорватської літературної мови Матиці Сербської (РМС) у екавському варіанті сербської літературної мови, що передбачає заміну старого "ять" голосним "е", та з нашим українським перекладом. Деякі непрочитані нами слова позначаємо пропусками. У випадках розходження значення чи форми слова або необхідності примітки щодо стильового вживання в порівнянні із РМС подаємо наші зауваження:

1. Найпотребније речи (найпотрібніші слова): 1.Бог (Бог). 2.Исукрст (Ісус Христос). 3.Дух светїї (Дух святий). 4.Свето трѡјство (Свята трійця). 5.Створитель (Творець). 6.Божанство (божество). 7.Мати Божја (Мати Божа). 8.Анђел, -ео (ангел). 9.Свеци (святі). 10.Рај (рай). 11.Пакао (пекло). 12.Очистење (чистилище, за РМС очистилиште чистилиште). 13.Враг (диявол). 14.Кршћанство (християнство). 15.Кршћанин (християнин). 16.Чифут (єврей, за РМС - лайливе). 17.Турчин (турок). 18.Незнабожац (язичник). 19.Неверник (невірний). 20.Кривоверник (сретик). 21.Вера (віра). 22.Свето писмо (Святе письмо, Біблія). 23.Крштење (Хрещення). 24.Причет (причастя). 25.Исповед (сповідь). 26.Кризма (миропомазання, за РМС - у

католиків). 27.Последње помазанє (слеопомазання). 28.Придика (проповідь, за РМС – лат. походження, в "екавиці" предика). 29.Пост (піст). 30.Молитва (молитва). 31.Црква (церква). 32.Олтар, отар (вівтар). 33.Миса (у автора – обідня, за РМС – церковна служба у католиків). 34.Жупник (у автора – сільський священник, за РМС – католицький священник). 35.Мисник (у автора – священник, за РМС – священник у католиків). 36.Зао дух (злий дух). 37.Цео, читав свет (всесвіт). 38.Ствар (річ).

2. Свет и источник (Світло і джерело): 1.Свет (світло). 2.Земља (земля). 3.Вода (вода). 4.Ватра, огањ (вогонь). 5.Твердина (твердь, суходіл). 6.Небо (небо). 7.Звезде (зірки). 8.Сунце (сонце). 9.Зраке (промені). 10.Месец (місяць). 11.Помрчина (темрява). 12.Сена (тінь). 13.Облак (хмара). 14.Ветар (вітер). 15.Потрес, трешња земље (землетрус). 16.Дожд, киша (дощ, за РМС – дажд, застар.). 17.Дуга (райдуга). 18.Гром (грим). 19.Муња (блискавка). 20.Снег (сніг). 21.Роса (роса). 22.Магла (туман). 23.Лед (лід). 24.Потоп, поводањ (потоп). 25.Олуја, салаука (гроза, за РМС друге слово - турцизм). 26.Вихар (смерч). 27.Топлина, Вруїна (тепло). 28.Зима (холод). 29.Море (море). 30.Острво, Ада (острів). 31.Вал, Талас (хвиля). 32.Река (річка). 33.Поток (потік). 34.Рибњак (ставок). 35.Бара (калюжа). 36.Вир, Извор (джерело). 37.Песак (пісок). 38.Исток (схід). 39.Запад (захід). 40.Полдне (за автором – південь (геогр.), за РМС - полудень). 41.Поноћ (за автором – північ (геогр.), за РМС – середина ночі, північ). 42.Дим (дим). 43.Пламен (полум'я). 44.Варница (іскра). 45.Пепео (попіл). 46.Језеро (озеро).

3. Добе (пори року, частини доби): 1.Пролеће, ---- (весна). 2.Јесен (осінь). 3.Зима (зима). 4.Лето (літо). 5.Година (рік). 6.Ново лето, Нова година (Новий рік). 7.Столеће, век (століття). 8.Месец (місяць). 9.Сијечањ (січень). 10.Вељача (лютий). 11.Ожујак (березень). 12.Травањ, лажак (квітень). 13.Свибанј (травень). 14.Липањ (червень). 15.Српањ (липень). 16.Коловоз (серпень). 17.Рујан (вересень). 18.Листопад (жовтень). 19.Студени (листопад). 20.Просинац (грудень). 21.Дан (день). 22.Ноћ (ніч). 23.Тједан, седмица (тиждень). 24.Недеља (неділя). 25.Понедељак (понеділок). 26.Уторак (вівторок). 27.Среда (середа). 28.Четвртак (четвер). 29.Петак (п'ятниця). 30.Субота (субота). 31.Велики четвртак (страшний четвер). 32.Велики петак (страсна п'ятниця). 33.Ускрс (Святе Воскресіння, Великдень). 34.Духови (Духів день). 35.Сви свети (Всі святі). 36.Светац (за автором – свято, за РМС). 37.Послен дан (будень). 38.Мрсак (скоромний день). 39.Посни дан (пісний день). 40.Сутон (за автором – світанок, за РМС – сутінки). 41.Зора (світанок). 42.Исход сунца (схід сонця). 43. Заход, запад (захід). 44.Јутро (ранок). 45.Подне, Полдне, подана (полудень). 46.После подне (пополудні). 47.Вечер (вечір). 48.Полуноћ, полноћ (північ). 49.Сат (година). 50.Пола сага (півгодини). 51.Минута, час (хвилина). 52.Секунда, шестдесетка (секунда). 53.Ока тренут (мить). 54.Данас (сьогодні). 55.Сутра, сјутра (завтра). 56.Прекусутра, прекусутра (післязавтра). 57.Јуче, јучер (вчора). 58.Јетва (жнива). 59.Винобера (за автором – збір винограду, у РМС – "винобер" и

"виноберје"). 60.Прилика (випадок, привід). 61.Почетак (початок). 62.Половица (половина). 63.Сврха, конач (кінець).

4. Духовне части (духовні сани): 1.Папа (Папа). 2.Патріарх (Патріарх). 3.Кардинал, Стожерник (кардинал). 4.Митрополит, Первостолник (митрополит, у РМС лише "митрополит"). 5.Арцибіскуп (архібіскуп, за РМС – звич. "архи-"). 6.Бискуп, Владика (Єпископ). 7.Арциђакон (архидиякон, за РМС – звич. "архи-"). 8.Фратар, Калуђер (монах). 9.----. 10.Опат (абат). 11.-----. 12.Духовничество (клір, у РМС – "Духовништво"). 13.Капелан (у автора – священник, за РМС – помічник священника, з лат.).

5. Световне части (світські сани).

6. Човек и удови телесни (людина і частини тіла).

7. Крепости душевне (живот, душа, мисао) (духовні і моральні чесноти (життя, душа, думка).

8. Човек и његове добе (людина і її вік).

9. Сродство (терміни спорідненості).

10. Храна (їжа).

11. Мушко одело (чоловічий одяг).

12. Женска оправа (жіночий одяг).

13. Господар и послуга (хазяїн і прислуга).

14. На кућу спадају... (до дому відносяться...): 1.Кућа (дім). 2.Камен (камінь). 3.Цигла (цегла). 4.Зид (стіна з каменю). 5.Дувар, стена (стіна, за РМС – "дувар"- діал., тур.). 6.----, клет, стасина (вітальня). 7.Кров (покрівля). 8.Прозор, пенцер (вікно). 9.Капија (ворота). 10.Врата (двері). 11.Улазак (вхід). 12.Брава (замок). 13.Туцало (полоть біля воріт). 14.Будило (будильник). 15.Спаваоница (спальня). 16.Соба (кімната). 17.Кат (у автора – житло, поверх, у РМС – поверх, тур.). 18.Сала (зала). 19.Кухиња, (кухня). 20.Двор (подвір'я). 21.Подрум, пивница (погреб). 22.Скалине, басамаци (сходи, драбина). 23.Скале (сходи). 24.Бунар, студенац (колодязь). 25.Штала (конюшня). 26.Оцак, димњак (у автора – камін, за РМС – ще димар). 27.Пећ, фуруна (піч). 28.Кирија (плата за квартиру). 29.Очумак, лонца (тераса). 30.Комора (кімната). Позначений рукою автора під списком слів топонім "Снежац" або "Сњежац" в Сербії.

15. Пособље (меблі).

16. Покућство (хатнє начиння).

17. Науке и писма (науки і письмена).

18. Штала (господарські будівлі для худоби).

19. Знања и вештине (знання і вміння).

20. Мудраци, вештаци и занат (вчені, майстри, ремесла).

21. Стање војничко (військова справа).

22. Крепости и злата (чесноти і цінності).

23. Болести (хвороби).

24. Варош, град (містечко і місто).

25. Пољански околиш (сільська місцевість).

26. Дебла, сад и воће (садівництво).
27. Птице (птахи).
28. Четвороножне живине (чотириногі тварини).
29. Плазајуће живине(плазуни).
30. Руде и меди (руди і сплави).
31. Развеселења, забаве и игре (веселощі, забави, танці).
32. Путовање (подорож).
33. Трговина (торгівля).

Аналіз матеріалу "Словника" дозволяє зробити висновок, що його лексика належить до загальноштокавського фонду, властивого народній і літературній сербській мові. Незважаючи на написання слів з рефlekсами старого голосного "ять" через таку ж графему, наявні і одиниці з "ікавським" рефlekсом: "придика" (1.28.), "миса" (1.33.). Можна виділити суто народну лексику, яка функціонує у "єкавських" сербських говорах (зафіксована ще у "Словнику" В.Караджича): назви місяців (3.9 – 3.20). Так само форма "сјутра" (3.55) належить до єкавських народних говорів. У словнику О.Бодянського представлена і деяка кількість турцизмів – "чифут" (1.16), пенцер (14.8.), салаука (2.25), кат (14.17.),- записаних за позначкою автора у Сербії.

Звертає на себе увагу одночасна і рівноправна фіксація як православної релігійної лексики, так і католицької: "Папа" (4.1.), "Патріарх" (4.2.), "кризма" (1.26.), "жупник" (1.34), "мисник" (1.35.), "фратар, калуцер" (4.8.), "Бискуп, Владика" (4.6.) та ін., що свідчить про співіснування двох гілок християнства в житті сербського народу.

Отже, словник О.Бодянського став першою спробою створення багатомовного тематичного словника із сербською мовою для східнослов'янського культурного простору, а саме підбір слів, спосіб організації лексичного матеріалу, послідовність і підбір назв окремих розділів не лише відображають бачення автором багатогранності життя сербського народу, а й органічно вписується в розвиток тогочасної лексикографії в напрямку збору і презентації одиниць народної мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Рудяков П. О.Бодянський і хорватська культура // Радянське літературознавство. – 1983. – № 7. – С. 37 – 41;
2. Письма к М.П.Погодину изъ славянскихъ земель 1835 – 1861г. // Чтения в Императорскомъ обществе истории и древностей российских при Московскомъ университете. – 1879. – Кн.1;
3. Срезневский И.И. На память об О.М.Бодянском, В.И.Григоровиче и П.И.Прейсе. Первые преподавателяхъ славянской филологии // Записки Императорской Академии наук. – Т. XXXI. – Кн.1. – С.-Пб, 1878;
4. Гудков В.П. Сербская лексикография XVIII века. – М., 1993;
5. Бодянський О. Твори: в 20 т. / Франко І.Я. – Т.17. – К., 1955;
6. Досталь М.Ю. Первая лекция О.М.Бодянского в Московскомъ университете (24 сентября 1842 г.) // Историография и источниковедение стран Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 1986;
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава, 2006;
8. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учебное пособие. – Минск, 2008.